

KIS-567 – Da betra brezhonegañ ? Piv a responto ?

[E-mesk hon plegoù fall ez eus da nebeutañ ur boaz yac'hus hon eus tapet a-werso, eo klask oberreiz war ar pezh a reomp. E se omp degaset da geñveriañ hon luskedoù sklaer pe amsklaer da genderc'hel gant erv ar yezh ha luskedoù ar vrezhonegerion all. Emc'houlennoù ar c'hevredig dirak an trouz o ren en-dro d'ar brezhoneg a ro da reoù ac'hanomp mennoz ul levr gallek a rofe hon respontoù — lakaet hor be respontoù da reiñ !]

(GE da YBAN – 02 01 98)

Ober a rez anv eus al levr gallek da sevel. Evit piv ? a c'houlennet hep respont.

Da gentañ, perak e soñjomp en ur seurt levr ? Hon abeg pennañ eo ned eo ket anavezet ar pezh a reomp : a) dre ma vez skrivet en ur yezh a zo dreist diraez an darn vuiañ eus an dud ; b) dre ma tisplij d'an darn vuiañ eus ar vrezhonegerion an nebeut a ouzont diwar hon penn (nemeur a zarempredoù hor bez ganto, distaolet hon eus an diazezoù boutin dezho holl eus ar “feiz” vrezhon ; kement-se a vuhezont evel galeniezher personel, seul grisoc'h ma ne biao ket o brezhoneg an armoù kefredel azas diouzh un diskaderezh).

D'an eil, da lavarout petra e savfemp al levr ? Daou zivoud : a) diskleriañ pezh a reomp ; b) dezrannañ pezh a vez graet en-dro dimp war an dachenn ma labouromp. Hag amañ e krog an diaester, rak mard eo anat ez eo kempoell hon amkan ober eus ar brezhoneg unan eus forzhioù al lavar bed, ne spir ket ar poell d'ober reiz war ar preder a gemeromp, ni hag ul lod eus hon c'hemprediz, gant ar brezhoneg. Orin ar preder-se zo en ur fiñv bredkevredadel na zeuer ket a-benn da zisplegañ, a zo aes avat deskrivañ an doareoù m'emañ dewezhiet. Eus ar re-mañ e rafen tri rumm :

1° An dewezhiañ direet d'an deveizañ

Eleze ober reiz war ar fiñv hep engwezhiañ ennañ, a-berzh ar re a chom arsellerion a-du pe a-enep, ganto ur skalfad ledan a zevezadurioù : displegañ ar fiñv dre vezoud ur vroad, dre an damant d'ur c'hultur pe d'ar gravez, d'ar glad, d'an trevva, dre ar stourm ouzh ar Stad jakobin, dre ur c'hilstourm ouzh ar bed arnevez hag ur c'hilañ war-du an tremened, dre drebaderzh al luskadoù faskour ha me oar. Merkomp

ar stern ledan ma tispak an deveizadurioù, hag int pe skiantel — pezh na vir ket outo a vezañ intret gant rakvarnoù ideologek —, pe bolitikel, o savlec'hiañ en istor kempredel ar pezh a c'hoarvez e Breizh.

2° An dewezhiañ dre an engwezhiañ

Realezh houmañ boutin etre al luskadoù breizhek abaoe kant vloaz, mennet ma oant da emhevelebiñ, en derou ouzh an darn eus ar werin chomet warni aspadennoù ur gevredadelezh vrezhon ; da c'houde, bep ma'z ae da get an aspadennoù, ouzh ur Breizhad skouer eriunellek amparet diwarno (emzalc'h hiziv eus un darn vras eus ar vrezhonegerion, en egin avat pell 'zo, kv. ar *Vro gozh*) ; an deveizadurioù n'int ket ezvezant er rumm-mañ, nemet int danzeadoù a c'houde taol, graet diwar amprestoù ouzh kealiadurioù eus ar rumm kentañ — eleze al liv broadelour, faskour, kleizelour, gladelour, trevvaelour, hevelebour o tont warno, a feiz fall bepred, gwisket e sell d'ar c'hantreizhañ ha d'ar moediñ : dindano e chom ar stourmerion “na ruz, na gwenn, breizhat hepken”, test da se ur gengrediezh kreñvoc'h eget nep liv (en obidoù ar paotr yaouank bet lazhet gant ar vombezenn edo o lakaat ouzh luvaez Kastellin e oa tud eus UDB koulz ha tud a'l luskadoù dehou pellañ).

3° An dewezhiañ e rezh an engwezhiañ-deveizañ

Hon argerzh eo bet evit kuitaat an eil rumm ha boulc'hañ an dehentadur dre SADED, ESB ha freuz ESB ; azgwelout an engwezhiañ dre e zeveizañ hag an deveizañ dre an engwezhiañ azgwelet zo bet hon doare da zanzen ar fiñv bredkevredadel : dre darzhañ kombod goude kombod eo deuet hon gwezhiañ da gemer furn ur gwezhiañ denel hep mui, dre se e c'hellomp dezevout ar gwezhiaoù all adalek hon hini hag hon hini adalek ar gwezhiaoù all (kv. an dezrannoù a ra RLN war ar gevredigezh c'hall — sl. da skouer pp. 28 & 37-39 pelloc'h — pe an Iliz). Anat eo e kendalc'h an daelerezh ha moarvat ez eo lodek ennañ an erged da sevel al levr gallek ; e se ne c'hell ket al levr bezañ un deskrivadur-displegadur-kantreizhadur, met ul lankad nevez e dewezhiadur ar fiñv a gendalc'h da labourat ennomp (evel e lod eus hon c'hemprediz) ha n'omp ket evit ober ar peurveiz warnañ (mar bijemp eo moarvat peogwir e vije paouezet !).

Ur poent all : mar bez embannet e galleg al levr e tle bukañ d'ur c'hevredig gallek ; alese, abeg ebet d'e embann evit an tamm eus ar gallegva eo Breizh. Tud eus forzh pe gorn eus ar gallegva a ve deuriet gantañ, rak an un fiñv bredkevredadel a vez o labourat estreget el ledenez-mañ hag, ouzhpenn se, an darn vras eus ar gevredadourion, an istorourion pe ar gazetennerion o deus graet anv anezhañ n'int ket Breizhiz.

(GE – 11 01 98)

D'an aters a gleved tregont vloaz 'zo : “Petra ra da hemañ-hen redek ? ez eus bet a-viskoazh klasket respont evit a sell an turmud brezhon. Ar c'hevredadour, an istorour, ar bredoniour ne vankont ket a reizhiadoù evit e enskrivañ : ar bredoniour da skouer en displeg evel un distro d'ar vamm, ar c'hevredadour evel emdenn d'an hiniennegezh ha d'an hevelebiezh, an istorour evel azlamm diwar fin oadvezh an dispac'hioù. Diskalfetoc'h c'hoazh arguzennoù an dud war an dachenn diouzh ma vennont e gantreizhañ pe e gondaoniñ : hervez o zuadur e reont kel a zifennerezh ar vro, ar bobl, ar feiz, an trevva pe, en eneb, a emvac'h proviñsek, a hiraezh faskour pe a zilerc'h kleizelour. Liested ar respontoù hervez an dud hag an amzerioù a ziskouez anat n'eus hini anezho a ve kendrec'hus, ken ez eur douget da emc'houlenn hag an aters zo dodet mat. Setu perak e ran gant ar c'herienn an nebeutañ displegus, deskrius pe gantreizhus a'm eus kavet hag e komzan a “fiñv bredkevredadel” hep mui.

Kemeromp degouezh ar c'hrennard a ziviz deskiñ brezhoneg. Ni oar holl ez eo eñ dic'houest da zisplegañ perak en en gra ha, mar fell dezhañ reiñ arguzennoù, ne ouezo nemet servijout ar re en deus klevet gant an emsaverion pe re all ken sigurek. Ar pep yonañ en e realezh, soliusañ evit an arseller, eo ar pezh a ra, an deskiñ yezh, forzh pe lusked a ve dezhañ. Ma ne zilez ket an erv emañ o paouez boulc'hañ, mar deraou bevañ er yezh ha kenderc'hañ drezi eginou ur gedvuhez, e krog war un dro da zivrazañ un dremm d'ar fiñv bredkevredadel. Gant gerioù all, keit ma vane gantañ an deskiñ yezh e par ar c'hoant, edo andesavelet ar fiñv en bounte. Dre an deskiñ ha, da c'houde, ar c'hemmañ yezh hag ar c'henderc'hañ kedvuhez — ha dre se hepken — e ro saveladur d'ar fiñv. An arsellerion skiantel a c'hallo adeiladiñ arlakadennoù en-dro d'ar pezh a ra, ar pezh a ra eo ar werc'helezh nemeti. Keneiled hag eneberion a bourchaso dezhañ brokus danvez kantreizhadoù ha kondaonadoù, un dra hepken zo diogel : an hent treset gantañ adalek ar poent ma stagas da zeskiñ ar yezh eo a ro furm ha dremm d'ar fiñv bredkevredadel a vije chomet galloudel anez da se.

Mar sellomp en-dro dimp e rankomp anzav eo dibaot d'an kez furm ha dremm teurel frouezh. Ar fiñv andesavelet oc'h eginañ en den yaouank zo evel ar greun taolet gant hader an Aviel. Kouezhet a-hed an hent, e vezont mac'het dindan an treid ha debret gant al laboused ; mab d'un haroz maour eus 1970 a voe derou e vrezhonegañ skoilhet prim en e greiz gant an tamall a faskouriezh. Kouezhet war ar roc'h, a-vec'h diwanet e tisec'hont ; soñj hon eus eus ar studier-se a gemere ar yezh a-zevri nemet, rukunet gant gaonac'hded e genyezherion nevez, e pellaas afo ha da vat. Kouezhet emesk an drein, e vezont mouget ganto ; an dro liesañ eo, rak, an natur, evel a ouzomp,

he deus euzh ouzh an andesaveladur, ha gras a vez d'an dud masklañ ar goullou, e lastrañ gant brizhfealderioù, se avat diwar goust o c'henderc'husted. Evel p'he dije ur yezh ezhomm estreget he c'heñver ouzh rezid an den krouer, en he c'hantreizhont dre he sujañ da wengeloù sonnet ar bobl, ar vroad, an emsav... An disoc'h a anavezomp, ar meni mallozh o prizoniañ ar *Mouvement breton* en e chagadur, en e genderc'hañ nemetañ a zo askenderc'hañ dibenndermen e zistervez.

E se, mui ouzh mui on kendrec'het e voe hon dehentadenn bouezusañ ar mont d'ar goullou evel ma c'haller e heuliañ dre bajennoù *Emsav*. War an taol e voe buhez ganimp evel ur c'hwitadenn : goude karzhañ broadelouriezh an derou ha, lerc'h ouzh lerc'h, an damkaniezhoù a gerc'hemp d'he amsaviñ, an Emsav, an Dispac'h, ar Stad, ne gavemp danvez ebet ken d'hon iziunadoù. Koulskoude, bep ma tale hon lavar ouzh ar goullou e veze dieubet hon yezh diouzh pep engwezhiadur kealiadel : en he endon e pare an andesaveladur en-dro. Ar yezher a emadkave er poent m'en doa klevet he galv, met ne sache mui warni kantreizh a lec'h all, edo ganti en he rezid. Kement-se avat ne voe ket sklaer dimp diouzhtu. E-pad pell e vezemp diaezet gant an aters a raed ouzhimp : ma ne arc'hit ken bezañ emsaver na Breizhad zoken, perak e kendalc'hit gant ar brezhoneg ? Arbennadenn houmañ a reas da lod ac'hanomp pellaat diouzh ar yezh pe, gwazh met dibaot, distreiñ d'al luskadoù breizhek. Ur respont ne c'hell ken bezañ d'an aters, arvennus ha tonket da chom arvarus atav : kenderc'hel a reomp e sell d'ar pezh a genderc'himp dre ar brezhoneg, dre ma'z eo eñ lodek en hon bezus.

(YBAN da GE – 12 01 98)

Abaoe un nebeut bloavezhioù e vez goulennet ouzhin reoliek e'm lise va mennozioù diwar-benn “kudenn an hevelebiezh, ar vroad...”, rak goût a oar an dud pezh a ran (darn eus an dud da vihanañ). Aze ez eus ur gronnad kealioù : “nation, identité, culture, appartenance...” a zo en argraf gant tud 'zo. Ha kement-se e par Europa a-bezh (sl. an teul kevret¹). Goulennet ez eus bet ouzhin ober un displegadenn war an divoud... Diouzh un tu an hollvedelaat, diouzh an tu all an damant da soliañ

¹ Teul savet e'm lise e rezh un erbar dindan an titl : “*L'Identité culturelle de jeunes Européens à l'aube de l'an 2000*”, o tiskleriañ da amkanioù : “Degas skolidi an div riez kevelat da brederiañ war o hevelepted kulturel a geodedour europat yaouank dre zeprannañ o derez a berzhorelezh en o c'heoded, o rannvro, o riez ha dre studiañ goubarzhelezhioù piaouel da bep rannvro.” Rannet eo an erbar etre seizh kraf : “1° Ar riez (*nation*) alaman hag ar riez c'hall. 2° Land Schleswig-Holstein ha ranndir (*région*) Bretagne. 3° An alamaneg hag ar galleg. 4° Ar yezhoù lavaret bihanniver : ar brezhoneg, rannyezhoù Norz Alamagn, h.a.”

war ur sol solut a-berzh hon c'hemprediz. Ha dislavar zo etre an daou du ? Hon respont a ziskouez n'eus ket.

Mar savomp ul levr ez eo evit kemer perzh er breud-se, rak un ateb yac'hus hon eus evit a sell ouzhimp. Da zisplegañ hon eus penaos ha penent hon eus kuitaet bac'h ar vroadelouriezh ha petore durc'hadur hon eus... Da belec'h ez eomp ; kement-se den ne oar ! Perak en greomp ? teñvalat tachad ! Hogen ur respont gwerc'hel, gwerc'hek ha yac'h eo. Ne ginnigomp ket hent ar silvidigezh, lavarout a reomp pezh a reomp ni hep teurel nikun en ifern yen. Hent an hollveziadelaat, ar pinvidikaat, ar c'hrouiñ. Diouzh an tu all, sell reuzeudigezh klemmichus difennerion ar Glad. Evit ar re-se ez a pep tra war zisleberañ... Evit ur gwel emaoomp war an un tachad ha padal, pebezh islonk !

(GE da YBAN – 14 01 98)

An teul a gasez din a gemer da stern ar riezoù. Evit trebadout e rank ar re-mañ emazasaat diouzh fiñvoù ar gedvuhez ha war un dro enderc'hel ar gedvuhez etre bevennoù merket start ha se, en ur haerñ bepred ez evodont eus ar gedvuhez hag e soliont warni, pezh a zisoc'h dre ret da ober anezhi un hennad soliadel. Ur wech ensavet ar galleg pe an *Hochdeutsch* da yezh riegel, ne c'hell ar riez nemet gouzañv ar yezhoù all, d'ar muiañ aotren dezho ur staelad rannvroel pe an titl a rannyezh en ur zerc'hel an dorn warno ; un nebeut bloavezhioù 'zo e c'houlennas ur c'hannad ouzh an *Assemblée nationale* mouezhiañ ul lezenn evit erlec'hiañ *c* e skrivadur ar brezhoneg ouzh *k*, lizherenn barnet re estren. E se e skrijan gant kennotadur troiennoù evel “soliañ war ur sol solut”. Pe ar sol solut eo pezh a zeu dimp eus an tremened — evel pa vije an tremened o tont d'ar bremañ ha n'eo ket ar c'hontrol — an Douar hag ar Re varv, na petra 'ta, ar brezhoneg o vezañ unan eus ar re-mañ ; pe ar sol solut eo ar riez he unan emlakaet da warant evit trebaderezh ur gedvuhez reolet, *politically correct*, re heñvel ouzh ur beved.

Gwall amjestr an dibab a 'c'h eus d'ober. Diaes nac'h respont d'ar bedadenn. Hogen asantiñ kemer perzh er breud zo asantiñ ivez d'an amkanioù riegel merket dezhañ, nemet sammañ a rafes ur roll gourzhtroüs ha diskuliañ an darwant ouzh bri mab den a reer o klenkañ an araezioù krouiñ ez eo ar yezhoù e-barzh un urzhaz sujet da reolerezh ar galloud riegel. Kement-se gant diwall a zistreiñ war-du an hentoù lezet e darn gant FLB hag ESB. Daoust ma erzerc'hent un ersav a vri : nac'h beli ar riez, an eil dre zistrujañ he argeloù, egile dre sevel ur framm stadel ha bukañ d'ur riez vrezhon, e fazient o daou o krediñ e spire erlec'hiañ “brezhon” ouzh “gall” hag, ur wech graet

an erlec'hiadur, ne ve sevel ar riez nemet ur furmelezh da gefleuniañ evel ma addimezer goude dibriediñ. Eno edo tu gwan, mibilius, ESB. E du kreñv, diles, e voe un eilpennañ talvoudoù renet dre an ober war an dachenn, anezhañ erlec'hiañ ur meizadur nidiadel eus mab den ouzh ar meizadur soliad del o ren e prederouriezh ar galloud ma n'eo ket er Brederouriezh he unan. Dit da c'houzout hag e-tailh e kredez bezañ da enebiñ ouzh keal an “hevelepted kulturel” e stern ar riezoù ha se en anv an den krouer rez a bep sujerezh. Pell emamp a vezañ sklaeriet pep tra, hogen mont tre e breudoù evel hemañ a c'hell bezañ un doare da gas ar sklaeridur pelloc'h.

Ur poent a garfen distreiñ warnañ p'hon eus eñ meneget hep nepred e zoonat eo hini ar vrogarouriezh. “Ha brogarour e ranker bezañ evit labourat da ziorren ar brezhoneg

?

Evidon-me a respont nann. Mar chom ar vrogarouriezh e par an trivliad, ez eo dinoaz. Mar tro e broadelouriezh, ez eo argevezus d'an den en e zarempredoù gant an dud all (a vo rannet ent soliad eltre broiz hag estrenion, ha seul feulsoe'h ma vo ar vroad, evel ma'z eo Breizh, ur soliad galloudel), met ivez en e geñver gant e yezh (pa na vo ken anezhi nemet un arvez sonnet eus ar soliad broadel). E-keñver ar c'hrouiñ yezhel (krouiñ dre ar yezh ha krouiñ yezh) ez eo ar vrogarouriezh deberzh pur. An don donañ ac'hanon a eztaolan e galleg diouzh an dro, hep bezañ brogarour gall evit kelo — daoust ma kavan kreñvoc'h er bed gall luskedoù da vezañ gallgar eget er bed brezhon luskedoù da vezañ brezhongar. Marguerite YOURCENAR, a oa o chom abaoe 1939 war aod reter USA, a lavare : “Ar galleg eo va bro.”

Kevret al levrig *Laboused* embannet gant KEIT VIMP BEV, enni un dornad mat a c'herioù pesketaet eus ar yezh arnevez, evel *kludad* o tont war-eeun eus La-09. Pell diouzhimp ar soñj teurel nikun en ifern yen ha nebeutoc'h c'hoazh eget re all tud KEIT VIMP BEV a striv da gaout ur yezh divastar. Pezh a'm diaez ganto ha gant holl “stourmerion ar yezh” eo e pec'hont, n'eo ket dre un diouer, met dre ur reñver a zo gouzout da belec'h ez eont. An troc'h a raemp gwechall etre emsav ha ledemsav zo aze bepred, goude ma c'houlenne un dezgeriad all. Krouiñ pe voediñ, dibab zo d'ober. Ar c'hrouiñ ne ampleg ket anaout e luskedoù — evit ar c'hrouer zoken n'eus par da grediñ gouzout petra ra dezhañ redek evit lakaat fin d'e redad. Dre skiant prenet e ouzomp ez eo hevelep angouzout nann un hual, met ur broud. En eneb, evit katreizhañ an dont d'ar brezhoneg, e rank ar moeder kaout en e gerz ar stellad luskedoù a anavezomp : ar vro, ar bobl, an hevelepted, h.a. fraezh ha kempoell, faos avat, dispennadus hep poan dre un devezout rik — ha hualus d'ar stourmer : e fealded d'ar rastellad skubion ez eo ar Yezh Vroadel a gondaon e yezh d'ar meskailhez ha dreist-holl a vir outi a vezañ ur

bon kenderc'hañ, re heñvel ma'z eo ouzh an nijerez liveret a gouezh er mor kerkent ma vank pont he c'hluder d'he rodoù. Penaos avat displegañ da *Europiz yaouank e gweur ar bloaz 2000* e c'hell bezañ un talvoud gant ar mont hep gouzout da belec'h ez eer ? Hag eñ zo ur skol en Europa o kelenn e vez un angouzout bepred e luskedoù pep ober diles ? Kalz en tu all d'ar yezh ha d'ar vro ez a hevelep atersoù. A-raok o dezgeriañ e termenoù a zivezouriezh — rak a-benn ar fin eo a zivezouriezh ez eus kel eno — ez on a-du ganit war an doare eeun da respont : danevellañ hon dehentadur evel an heuliad diorzhadoù ez eo bet, en ur ziskouez bep taol, dre skouerioù kempredel, an hentoù bac'h ma kas al luskedoù saviadel a embanner boas.

(RLN da GE – 09 01 98)

Kas a ran dit etreweladenn ar c'hevredadour Adil JAZOULI gant *Ouest-France* (niv. an 27-28 Kerzu 1997)¹. Gouez d'an etreweladenned ez eus enta intelektualed, kendirvi gomppez da re ar *Mouvement breton*, a gav n'eus ket a-walc'h a zilañsoù c'hoazh gant yaouankizoù ar bannlevioù hag a fell dezho o bac'hañ en ur seurtanvet “kultur bannlevat”, a zo moarvat evito ur c'hultur diles dre ma'z eo unan o tont eus ar bobl. Evel ma kammzerc'h an hevelebourion ur vloc'henn vrezhon, e kammzerc'h ivez reoù 'zo ur vloc'henn vannlevat gant he sevenadur dezhi. Keuzius eo evelkent ne rofe ket hevelep “sevenadur” muioc'h a araezioù eztaoliñ d'ar vannlevidi yaouank. Gant gwir abeg e komz Adil JAZOULI eus “foutaise” (“istrogelliezh”) ².

(YBAN & GE — 18-27 01 98)

¹ Titl ar pennad zo : “Ces jeunes qui craquent et tournent fous.” Ar c'hevredadour Adil JAZOULI, aozer *Une saison en banlieue* (Plon) ha *Les Années banlieue* (Seuil), zo ezel da Gengor Sueur a zle daveiñ d'ar Gouarnamant a-benn fin miz Genver un arselladenn war leviadur ar c'hêrioù.

² “Pour dire la colère, il faut avoir les mots, un vocabulaire. Mis à part les insultes, ils ne les ont pas. Le lien entre pauvreté du vocabulaire et violence a été démontré de façon limpide. Ils s'enferment dans un langage réducteur qui n'ouvre pas sur le monde. « On ne sait plus où on habite », disent-ils. De plus, de beaux esprits les enferment un peu plus dans une « culture de banlieue ». C'est de la foutaise. Il y a une culture populaire, une culture urbaine qui a toujours existé ; mais elle ne peut vivre que si elle est décroisée.”

[YBAN] – Ne gav ket din hon eus da vezañ chalet gant brizhc'houlennoù eus ar seurt : “Perak ar brezhoneg ?” N'hon eus netra da gantreizhañ. Er c'hontrol : ar chañs hon eus da vezañ war an dachenn dre berzh hon istor hag hon dehentadur gant ur son kloc'h disheñvel kaer diouzh an hini boas. An dud a zeu d'hon atersiñ, atebomp, setu holl, hep ober evel an darn vrasañ eus ar Vreizhiz aterset war an divoud oc'h engervel ar Vroad, ar mac'homerezh (boutinat devoud hag, evit a sell ouzhin, ar boan c'houzañvet ned eo morse ur graz nag ur vedalenn) ha me oar-me. Ha mar deu an dud d'ober seurt atersoù ouzhimp ez eo peogwir o deus ezhomm tu bennak. Bemdez c'houlou e vez anv eus “kudenn ar vroadelezh-riezadelezh (ne ouzer mui)” e Frañs. An dud o deus c'hoazh en o fenn pezh zo c'hoarvezet e Yougoslavia... Ha war ar marc'had, an tu dehou pellañ a ro respontoù argarzhus, mard int respontoù. Hoalus evit un darn eus ar boblañs, siwazh. Ha war se e vez anv a deuziñ ar riezoù europat en ur c'hevread. Emc'houlenn a reont gant petore hilienn e vint debret... Mar hon eus ul levr gallek da sevel e ranko emsavlec'hiañ war dachenn dazont ar c'hevandir-mañ ha n'eo mui e par Frañs. Met bezomp uvel, ne c'hellomp degas goulou nemet war pezh hon eus sklerijennet.

Mar gran un displegadenn e'm lise e vo diazezet war se. [...] Ned in ket da lavarout e kendalc'han gant ar brezhoneg peogwir 'm eus kroget un deiz bennak, hep gouzout perak. Un tammig evel *milin holen* ar vojenn o kenderc'hel da dreiñ, da dreiñ... e vije ! Nann, abegoù sonn 'm eus da bleustriñ hag evel a lavarez : “Penaos avat displegañ da Europiz yaouank e gweur ar bloaz 2000 e c'hell bezañ un talvoud gant ar mont hep gouzout da belec'h ez eer ?” A-benn ar fin e lakaev da viz war ar pezh a zlefe bezañ ar pep pouezusañ ha diazez an deskadurezh : an angouzout, *arnodiñ ar goullo* evit ober gant an droienn arveret endeo¹. Ha kement-se zo gwiroc'h eget biskoazh. Kae da lavarout kement-se d'ar maodiern a vremañ ! Soñjal a ra din zoken ez eo pal an deskadurezh enaouiñ ar spered krouiñ e penn ar skolidi. Pell diouzh ar spered chapel pe voutikl...

[GE] – Din e vern lakaat kemm etre yezh, bro, h.a. er feur ma lakaan kemm etre va engwezhiadurioù. Hiziv n'eus evidon nemet ur vro gallus, ar blanedenn a-bezh, engwezhiadur nesoc'h c'hoazh d'an hetadenn eget d'ar stadadenn ; war an dachenn ez on parzh ken er gevredigezh keodedel gall, ken er gevredigezh politikel gall (na pegen dister bennak ma ve va ferzhiadur e houmañ : mouezhiañ !) ha, drezi, en ur gevredigezh europat o nodiñ ; evit Breizh avat, a zo bet anezhi gwechall, ez eus un debegezh ma ve anezhi un deiz, n'eus dindan ar skritell-se hiziv nemet ar Ranndir

¹ Sl. “Arnodiñ ar goullo”, gant Yann-Baol AN NOALLEG, *Emsav* 123 [1977], pp. 16 hh.

steuñvel ha dezerc'hadurioù al luskadoù breizhek ; ha bezañ war gresk al lod eus ar boblañs o turmudiñ en-dro da geal Breizh ne gemm netra e'm engwezhiadur. Lakaomp e ve un hennad keodedel-politikel skritellet Breizh o revout un deiz e-barzh pe zoken e-kichen an hennad Frañs, ne welan ket perak e ve brasoc'h nag a natur all va ferzhiadur keodedel-politikel ennañ : evezh a daolin da leuskel gantañ an nebeutañ gwellañ eus va amzer hag eus va gremm¹. Va engwezhiadur gwerc'hel zo, n'eo ket keloù nevez dit, diorren ar brezhoneg. Ar brezhoneg a ziorreomp ned eo yezh den evit c'hoazh koulz lavarout ; a-vec'h ma'z eo hini un dornadig, hag un dornadig o koazhañ kentoc'h eget o koeñviñ pa na baouez ket ar brezhoneg a lezel tud war e lerc'h dre berzh ma ne baouez ket a ziorren afo. Ar c'hemm boniek etre bro ha yezh en hon degouezh eo hemañ : endra vez *dezerc'het* Breizh gant ar vrogarourion (ha gant tud o korvoiñ brogarantez ar re-mañ) da c'hortoz ma ve dewerc'het un deiz e rezh un hennad keodedel-politikel, e *tewerc'homp* ni ar brezhoneg lomañ nomañ evel yezh eus hon amzer. N'emañ ket en hon beli avat e teufe ar yezh-se da yezh ur gevredigezh. Hon engwezhiadur evel krouerion ned a ket pelloc'h, da dud all eo da zivizout. En devoud, e welomp ar yezh arnevez oc'h emsilañ, gorrek, bruzhunet ha mesket er brezhonegoù en-dro dimp — hag, evel a lavaren dit dec'h da noz, advabet gant tud a ziskler bezañ he zadoù ; kement-se zo e-maez eus kant hon engwezhiadur ha moarvat hervez urzh an traoù. Evelkent e c'haller atersiñ : ha ne c'hellomp ket ober un dra bennak evit herrekaat an degemer eus ar yezh diorreet ? en ur ger : ren un tammig moederezh. Perak ket ? o soñjal avat e daou dra : n'hon eus ket amzer a-walc'h endeo evit al labour diorren omp ar re nemeto o ren ; dañjer zo da glask “labourat evit hon breudeur” ha da zistreiñ war-du enno (kounañ penaos e tileze unan ac'hanomp an doare niveriñ nevez en e gentelioù brezhoneg goude freuz ESB). Prepoz al levr gallek : brudañ ar yezh arnevez, zoken keizet e : reiñ da c'houzout ar pezh a reomp n'eo ket un embregadenn aes na didrapoù. Peget enni neb a sant an awen d'e ober ! Evidon, ma ne voen ket en orin ar mennoz, ez anzavan e'm eus eñ kavet deurus, anzav a ran ivez e santan nebeut ouzh nebeut an awen d'e gefleuniañ. Hag awenetoc'h e ves te ? Forzh penaos, mar grez un emvod kelaouiñ gant skolidi da lise, e'z po un alberz eus ar poellad da ren.

¹ Un hanezenn en-dro d'ar vrogarantez : CEZANNE a voe klask warnañ gant an archerion e-pad Brezel Seikont. Aet oa e kuzh da chom en Estaque evit kenderc'hel da livañ ha war un dro skoeviñ ar c'hevoderezh ; kaout a rae dezhañ e oa pouezusoc'h e livouriezh eget e vilouriezh — daoust ma oa an hini nemetañ ouzh e soñjal d'an ampoent rak an holl, e vignon Zola da gentañ, a rae anezhañ ul livour c'hwitet (sklaer dezhañ an dibab d'ober etre e vro hag e arz). Da geñver an afer Dreyfus, dre vrogarouriezh e tisklerie bezañ enepdrefuzour, emzalc'h avat nad ae ket pelloc'h eget ur bomm distaget diwar vont, rak eno n'edo ket afer e vuhez.

[GE] – Evit al levr gallek, gortozomp hep diskregiñ dre ret. Da liseidi a'z lakay marteze war an hent. Diouzh va zu, an dud a'm bez tro da respont d'o atersoù pe a c'houlenn stlenn a-zivout pezh a c'hoarvez e kostez ar brezhoneg — dre sevender ha hep an disterañ sell dialuskel (pa lavaran dezho emañ ar yezh o tiorren : “Ah ? hag e tiskouezont dianaout mik petra eo buhez ur yezh) ; pe, dre zave da zarvoudoù an eil Brezel bed kounaet pe gouezet dre ar film *BZH*, a venn klevout en damant d'ar brezhoneg ur c'hennotadur dehouat, faskour zoken.

A-zivout kealioù ar goull hag an andesaveladur, e vo ret mont pelloc'h eget ar pezh hon eus skrivet war *Emsav* daoust ma tleimp engwerc'hañ hon buhezadoù eus ar mare. Va fennad “Lizher eus Saint-Émilion”, da bennadoù “Armodiñ ar goull”, “Sac'h an ardoù”¹ zo muioc'h danvez da zezrannañ eget dezrannadurioù : eztaoladurioù digant tud o paouez koll ar sternioù dezevout o doa distrujet met na oant ket boaziet c'hoazh diouzh an aer vras, ar goull : outo ur c'hloaz dangorel kent pep tra, alese hon frazennadur brizhlnegel, brizhpredel, leun a zaveoù da skrivagnerion ha prederourion na sklaerient netra, heñveloc'h ouzh dornioù astennet na gavent krap e nep lec'h a-benn ar fin. Pep tra a vo da adsavlec'hiañ e-touez buhezadurioù all ar goull, an andesavelet, h.a. testeniet a-hed keffioù bras ar preder gresian, yuzev, kristen, sinaat, h.a. A-du-rall ne c'haller ket dispartiañ al lankad-se eus hon avantur diouzh al lankadoù a zo bet abaoe, betek ar pezh a reomp hiziv : kenetresklaeriadur zo da gaout aze ivez. Eomp gorrek avat, rak n'eo ket un danvez aes !

(GC & GE – 19-22 01 98)

[Kendiviz a-zivout lizheroù GE da YBAN eus an 02 01 98 & 14 01 98 a ra lodennoù kentañ an notenn-mañ]

[GC] – p. 21 : “*ne biao ket o brezhoneg [hini an darn vuiañ eus ar vrezhonegerion] an armoù kefredel azas diouzh un diskaderezh*”. Kement-mañ a'm lak da soñjal e merc'h ur c'heneil a gavas bod du-mañ un nebeud bloavezhioù 'zo. Strivañ a rae da vrezhonegañ ganin a-hed ar mizvezh ma vanas amañ. Ken dister e oa pezh a lavare ma emc'houlennen ha labanik e oa. Hag un abardaez e'm eus he fedet da goaniañ gant ur geneilez dezhi nad oa ket brezhonegerez. Ar c'hengomz a voe renet e galleg anat. Ha setu me o tizoleiñ ur plac'h leun a furnez, a skiant vat, a humour, a vadelezh. Piv a anzave ergentaou : « n'eo ket farsus bezañ en anistor ! » Bac'h ar yezh pa na vez ket mestroniet.

¹ “Lizher eus Saint-Émilion”, gant Guy ÉTIENNE, *Emsav* 127 [1978], pp. 37 hh. ; “Sac'h an ardoù”, gant Yann-Baol AN NOALLEG, *Emsav* id., pp. 3 hh., “Armodiñ ar goull”, *op. cit.*

[GE] – Kaout a ra din n'eo ket pa na vestronie ket ar yezh e seblante labanik merc'h da geneil, n'eo ket hepken da nebeutañ. Ha pa vije bet o vestroniañ yezh tavantek ar vrezhonegerion voas e vije bet heñvel. An hevelep ger ha te emañ o paouez arverañ o respont war ur gartenn bloavezh mat d'un ezarvalez a c'houlenne ouzhin e pe stad edo va labour : “Mis à part une poignée de collaborateurs et correspondants de mon acabit, je vis isolé. Le goût du breton fait fureur, mais les bretonnants se trouvent bien d'une langue d'une indigence navrante. Ou bien ils y vivent en débilés, ou bien ils s'en occupent du dehors en vivant en français. Nous sommes fort peu à y vivre en la portant à un degré de développement suffisant pour y mener une vie intellectuelle et artistique pas trop minable.” N'eo ket nevez ar saviad : kounaomp aters Cézanne ouzh ur felibr a veule Mistral dirazañ : “Si ce Mistral a du génie, pourquoi n'écrit-il pas en français ?” Hag an ali a roas din Mikael Madeg o c'houzout e prienten testennoù bredelfennerezh : “Embannit se e galleg.”

[GC] – p. 26 : “*soliañ war ur sol solut*” : adkemer a rez bomm YBAN. Piv a c'hallfe emvennout chom hep klask seurt *soliañ* ? En ul lankad kentañ e voe un dipitadenn evidon ar c'hentelioù Teologiezh a heuliis a-hed daou vloavezh er SIET (*Service Interdiocésain d'Études Théologiques*). Pa soñje din degemer magadur da nerzhañ va feiz, e teskis e gwirionez lakaat en argraf kement a voe *sol solut* va buhez betek neuze. Pell edon, hag emañ diouzh an “apologouriezh” a voe pasturaj va yaouankiz, hag en un eil lankad ne'm eus keuz ebet a vezañ dizoloet va unan n'eo nemet *vanitas vanitatum* klask **lavarout** a-zivout an **Anlavaradus**... *Mont d'ar goull* a anavezan, *j'ai déjà donné*. Hiziv n'on ket chalet gant ar *pelec'h ha penent mont*. Tu bennak e venegjout an *nesciens quo iret* digant Abraham. Kenkoulz e c'hallan menegiñ ar *Fiat* a-berzh Maria, pe c'hoazh *et ipsi non intellexeront verbum quod locutus est ad eos* (Lk 2, 50). Kement skoilh a vuhezas an dud santel-se ne viras ket outo a vont war-raok, hag e strivan *mutatis mutandis* da vont d'o heul “dishouarn ha digabestr”, *nesciens quo irem*.

[GE] – Er pennad “Arnodiañ ar goull” ez eo ar goull kevatal da “moged”, “burezh” evel m'en intent *Qohèlèt* en e werzenn gentañ : an dic'halloud eo da vestroniañ ar boud ken dre an nerzh ken dre ar reiz, kentel yac'hus drezi he unan. Diwar vuhezañ ar goull e vez meur a hent. An hent meneget gant YBAN zo : en dic'hoanag da vestroniañ ar boud, mennout mestroniañ an anvoud ; er ster-se ez intentan titl e bennad. *Arnodiañ* ar goull zo mil bell diouzh *buhezañ* ar goull ha diouzh *Qohèlèt*. Rak unan a zaou : pe ar goull zo prouenn an neant ha perak kenderc'hel da vout ? amoet eo e arnodiañ forzh penaos, pe ar goull zo gortoz an

estreget bout hervez troienn Lévinas ha den n'en deus kentod d'ober netra warnañ, e arnodiñ pergen.

N'on ket dilaouen e tigorfe hon prederioù war estreget ar yezh, rak estreget yezherion omp hag hon labour ne dalvo nemet e kement ma tistremeno bevennoù ar yezh, ma tarzho kombod ar yezh evel a lavaremp e grez ESB.

[GC] – pp. 26-27 : “*mar chom ar vrogarouriezh e par an trivliad, ez eo dinoaz*”. Dinoaz ya, hogen lu ouzhpenn ur wech. Skouerioù a denn — n'eo ket d'ar *Vro Gozh* — met d'ar *Gwenn ha Du*. Er redadegoù ha kerzhadegoù a gemeran perzh enno — « Bale a rean evel eur breton, ha bale eur breton zo ur bale mad » a lenner in ISV. p. 375 – e welan mui ouzh mui a rederion, ur chort molumet diwar-bouez ur banniel *Gwenn ha Du* (erminigoù ha tout !) en-dro d'o revr. Penaos deveizañ ? N'eo ket a dra sur : « ton drapeau, je me le mets où tu penses ! » Diwar neuze, sed un doare iskis da « zougen » bri da argel ar vroad ! Ha n'eo ket an hevelep re a ra goap ouzh ar C'hallaoued arizherion ginviet argeloù o broad en ur ober *Fransquillons, Franchouillards* anezho pa n'eo ket *faskourion* pe *lakizion Le Pen* ? Broadelourion Vreizh, broadelourion Frañs, *même combat*.

Mar 'c'h eus taolet ur sell war *Sterenn* diwezhañ n'out ket bet hep merzhout niver ar *Gwenn ha Du* dispaket da geñver debarzhadur an *Erminig* ha da geñver n'ouzon mui pe emvod kulturel.

[GC] – p. 27 : “*Krouiñ pe voediñ, dibab zo d'ober.*” Klevet 'm eus Henry Troyat, a rebeche dezhañ ur c'helaouer na gomz aliesoc'h er skingomz, o respont ken diardoù ha tra : « Digarezit, aotrou, me a labour. »

Moediñ : amañ kevret lizheradur *TermBret* (Rann eus *Skol Uhel ar Vro* o plediñ gant an dermenadurezh) a-zivout geriaoueg ar bageal.

[GE] – Termenadurezhioù *TermBret* zo heñvel ouzh tiez trell lagad ar straedoù e studioioù Hollywood. Gwintet int rag-enep da dermenadurezhioù ar yezhoù all — talbennoù hep netra a-dreñv nemet un tintadur korzennoù dir. E se ezhomm ebet a yezhourion — soñjit en ugent vloaz rekis da stummañ unan — a-walc'h ez eus gant divrazañ war ar prim ur bagad rastellerion-kalficherion-moederion.

[GE] – Emaon o paouez lenn ur varnadenn gant Goulven PENNAOD war *Grammaire du breton contemporain* gant Francis FAVEREAU. Souezhet e tiskler bezañ gant tagadennoù “mignoned ker ar mouvamant breton” a ra eus an aozer ur “breinaer a'r Yezh” rak, war e veno, o vont d'al levr diouzh savboent ar Yezhoniezh, ez eus anezhañ un deskrivadur mat eus an teodyezhoù. N'ouzon ket hag ur c'horvo bennak zo da c'hounit c'hoazh gant roudoù diwezhañ an teodyezhoù evel m'o eztenner eus ar *post-terminal speakers*. Ne welan netra da rebech avat d'ar veuleudi a ra PENNAOD da levr FAVEREAU : fraezh ar c'hemm a lak etre labour ar yezhoniour, a ran me anezhañ un diskejañ kelanoù, hag al livañ kelanoù ez eo an ober evel pa vije eus an aspadennoù teodyezhel yezh vev ur gevredigezh. Da c'hortoz oa e ve reveulzet al liverion gelanoù — a ra ul lod mat eus hon “stourmerion ar yezh” — gant un diskejañ ergorek ha dibentur. Dav eo lavarout evelato ne hañval ket FAVEREAU gouzout an diforc'h a zo etre kelan ha korf bev (evit a sell ar brezhoneg rak, pa skriv galleg evel ma verk Goulven, n'eo ket teodyezh Kank Aven a zeu gantañ).

[RAH] – Spi 'm eus ne vo ket *Grammaire* FAVEREAU lennet gant an deraouidi rak peadra zo ennañ evit o lakaat da goll goanag en o strivoù da vestroniañ ar brezhoneg ! Degas a ra seurt levr soñj din eus *Assimil* MORVANNOU gant e skouerioù diniver a zistagadurioù disheñvel hervez al lec'h m'en em gaver, hep menegiñ an doare skrivañ, bet aliet dezhañ gant Olier MORDREL a lakae hemañ diwezhañ da skrivañ e oa an *Assimil* ar gwellañ levr bet savet biskoazh evit deskiñ brezhoneg !

[GE] – Pa rit anv eus Olier MORDREL, ne c'haller ket e renkañ en un kombod gant Francis FAVEREAU. Ur politiker e oa, ennañ moarvat danvez un den a Stad, dibabet fall gantañ pe e gantved pe e vro : deuet re ziwezhat pe re abred pe *in the wrong country*. Warnañ e c'hoarie levezon J.- J. Rousseau evel war ur redenn a nouspet remziad e Frañs o toueekaat ur werin manet digatar an Natur enni. Dodenn “Pobl Vreizh” oa maen bolz e gealiadurezh — ha krediñ a rae enni en e greizon pe get, aze n'emañ ket an dalc'h ; bezet pe vezet, seul aesoc'h oa dezhañ ober eus “yezh ar bobl” ar brezhoneg gwirion ma veve eñ e galleg. Gant Roparz HEMON ivez e kaved roudoù eus hevelep kealiadurezh nemet, dre m'en doa gouestlet e vuhez krouiñ d'ar brezhoneg, en he c'harzhas e ser labourat — er c'heñver-se ez eo deurus heuliañ en *Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh* penaos ez ae e bobleouriezh diwarnañ. An argizadenn a voe gantañ goude diskar *Gwalarn* ha darvoudoù dibenn an eil Brezel bed, ar “mont d'ar bobl” a erbedas neuze, ar c'hlask tostaat e vrezhoneg da “yezh ar bobl” dre freuzañ da skouer ar c'hemmadurioù c'hwezh (*tri gi, va benn*), ersav a ankalez, ne badas ket : buan en he distrec'has hag e tistroas d'ur yezh vagol.

[RAH] – N'on ket a-enep ul levr e galleg ne vefe nemet evit sachañ evezh an deskidi, hag ar re all, war al labour ramzel a zo bet boulc'het, ha kaset da benn e danvezioù zo, gant *Preder*. Mui ouzh mui en embannadurioù brezhonek e santer an ezhomm d'ober gant ar gerioù nevez hoc'h eus krouet hag arveret ken e teuont da vezañ dizioueradus d'ul lennegezh a vremañ, nemet e vanfe ar brezhoneg yezh an dizesked hag ur folkloraj tonket dezhañ mont da get dizale.

[YBAN & GE – 23-27 01 98]

[YBAN] – Hiziv [23 01 98] war *Ouest-France* ur pennad diwar-benn ar *wiaderion* (sic ! evel-se e troont Gl. *internautes* !) o deus lakaet brezhoneg 'ba'r *genrouedad* (i.e. *Internet* !). Peadra da vezañ bezivet ur pennadig... A-dreñv seurt bleupadoù emañ *TermBret*, na petra 'ta. Ma ne lavar den e soñj a-zivout seurt traoù e kendalc'ho c'hoazh. Da nebeutañ e ve tu da lavarout hon mennoz bep an amzer. Pelec'h ha penaos avat ? War LAVAR ned ay ket pelloc'h eget ur c'helc'hiad bihan a lennerion. N'eus met ur flemmskrid skrivet e galleg a c'hallfe tizhout e bal. Ha c'hoazh... E'm spered e teu koun a'r pegsun : “Je suis breton et j'en suis fier ! Nann avat n'eus ket peadra da vezañ balc'h.

[GE] – Ur skouer splann eus speredegzh *TermBret & C°* eo an daou c'her a vugadont ganto dirak kazetenner OF. Diskouez ez eo ar brezhoneg gouest da bourchas gerioù evit pep tra ha se hep damantiñ na da gevanlen ar yezh na d'un dezevout diles, stigmañ ur vaodruchenn vrezhonek war c'horre ar galleg. Mar dezevjent e brezhoneg e ouijent ez eus termenoù a zleer degemer en o furm orin (azoniad an *disglavier* a adkaver eno : e-pad pell e Breizh Izel evit diskouez e oa ar brezhoneg par d'ar galleg e veneged an daou dermen *disglavier* ha *barner a beoc'h*) ; a-du-rall, o amboaz ober eus ar brezhoneg ur banniel a zisoc'h gant *kenrouedad* forjet diwar ar gwanañ valleeg — ne laz ket dezho e ve ar ger lañsus d'an dezevout, a-walc'h dezhañ bezañ *bannielus* d'an hevelepted. Heñvel dra, da gevatal d'ar galleg mousfentus *internaute* ne gavont nemet ar ger plat, hepkorus da bep ijin, *gwiader*, pa vije bet kevzasoc'h, hogen torrus da velezour lor ar “brezhoneg dourek boas” evel a lavare Gwilherm DUBOURG, luniañ ur *gwe + (mer)dead = gwedead*. Ma, n'eo ket warc'hoazh e vimp dieubet diouzh ar guistred hag ar revrioù plom ! Ha te wel en un hennad politikel brezhon ar galloud war ar c'hultur fiziet e koskor *Skol Uhel ar Vro* ?

[LL ha GE – 24-26 01 98]

[LL] – A-zivout ul levr a vefe da sevel e galleg. Setu un nebeut evezhiadennoù. Da'm meno ez eus da loc'hañ diwar an anadenn-mañ na c'hell den dinac'h : tud, mui ouzh mui, a vez o teskiñ brezhoneg. Aterset war ar perak e roont respontoù “n'eus hini anezho a ve kendrec'hus”

(GE – 11 01 98, p. 23 a-zioc'h). Ur fazi e ve, da'm meno, kinnig ar vroad, ar bobl, hag all evel hualoù drezo o unan, kombodoù da tarzhañ. Ar Vroad zo bet kenderc'hus en Istor. Ha pa vefe en istor an Emsav : Broad (broadelouriezh) Roparz Hemon he deus talvezet dimp *Gwalarn*. Mar bez savet ul levr e galleg e vo mat, me soñj, diskouez penaos ne dalvez dimp *Gwalarn* nemet e kement ma'z eo bet “dispredet” gant an nid a gase pelloc'h an talbenn. Ha n'emañ ket aze an diforc'h etre Emsav ha ledemsav : nidiadelezh enebet ouzh mirouriezh ? ne lavaran ket mirelouriezh giz Favereau, evel just). Lakaat anat an nid a dreuz an Emsav abaoe e zerou, aze emañ an dalc'h, me gred, ha n'eo ket dezrannañ ar vroad, an trevva hag all (evit diskouez n'eus anezho nemet bac'hioù) gant binvioù liesseurt amprestet gwechoù digant Marx, gwechoù digant Freud ha me oar. A-hend-all e vezor en arvar da vezañ aterset en doare-mañ : “Bremañ m'hoc'h eus heskennet kement brank m'edoc'h kludet (broad, brogarouriezh, hag all), pelec'h emaoch degouezhet ganti ?” Peseurt konikl a vo tennet eus an tog ar wech-mañ ?!

[GE] – Emañ ar gwir ganit pa lavarez n'eus ket da gevenebiñ ent reizhiadek bro ha yezh. Met hiziv, rekouriñ d'ar vro evit diazezañ ur bruderiezh a'r yezh arnevez a ve touellerezh ha derou un emdouellerezh. Ha da gentañ perak brudañ ar yezh ? Me oar e teu an dremmourion da herouezañ o film diwezhañ er skinwel pe er wask. Ne welan ket ur barzh avat o sevel ul levr e komz plaen da zisplegañ perak e tleer lenn e varzhonegoù. N'he deus ar yezh arnevez — na nep yezh evit gwir — arbenn bezañ ebet (an nid ne oufe bezañ arbenn, *causa*, netra, un displegadur goude taol eo bepred, nepred ur brouenn, ne gendrec'h nemet ar re gendrec'het). Diorren ar yezh, bevañ er yezh diorreet, ya, met sevel ul levr gallek da vrudañ ar yezh-se zo klask koustet a gousto ur perag da rozenn Silesius. N'eus gwell prouenn din eget gwelout tud a'm eus troet kein dezho oc'h arverañ ar gerioù a'm eus graet — int alies o tic'houzout a belec'h e teuont.

(RLN & GE – 26-28 01 98)

[RLN] – Adlennet 'm eus ar pennad “Arnodiñ ar goulllo”. Ur frazenn ennañ a'm eus kavet arzaeladus : « Keal an “hevelepted nidiadel” eo, keal e kerentiezh gant hini

“distro an heveleb” » (pp. 24-25). N'eo ket anat din tamm ebet ez eo keal an hevelepted nidiadel kar da geal distro an heveleb.

Evelato, pa oa deuet er-maez ar pennad-se e 1977, e'm boa sellet outañ evel ur skrid o tont e koulz hag e kentel. Da gentañ en abeg d'ar blegenn ma emgavemp da heul freuzadur ESB. Hag a-du-rall edon neuze o prientiñ ur pennad a zo bet embannet war niverenn diwezhañ *Emsav* : “Broadelourion ha ‘Sokialourion vroadel’ gall ar bloavezhioù 1890”. O studiañ ar prantad desellet e kejen gant tud evel BARRES pe MAURRAS a nagenne kevredigezh vourc'hiz an Trede Republik (gwir eo ne oa ket houmañ gwall entanus) en ur zizarbenn avat an diskoulmoù erbedet gant ar sokialourion. An heuliad ret evito a vije bet neuze, n'eo ket marteze “arnodiñ”, met “buhezañ ar goullo”, talañ ouzh an “digenvez istorel”. Pezh n'o deus nepred asantet ober : BARRES zo aet da zifenn “an Douar hag an Anaon” ha MAURRAS da stourm evit adsavidigezh ar roueelezh e Frañs¹.

Ober meneg eus BARRES a'm lak dres da soñjal e niverenn Kerzu 1997 *Esprit* ma'z eus ur steudad pennadoù talbennet “Les France de Péguy et Jeanne d'Arc”, a-getep “Les trois Jeanne d'Arc : nationale, révolutionnaire et chrétienne” gant Benoît CHANTRE, “Dans les misères du présent” gant Alain FINKIELKRAUT, “L'insoumission de Jeanne” gant Alain BADIOU, “L'idiome de France” gant Florence DELAY, en holl pergont pajennad. Ahelet eo ar pennadoù-se dreist-holl war an div oberenn-mañ gant Charles PEGUY : *Jeanne d'Arc* (1897) ha *Le Mystère de la charité de Jeanne d'Arc* (1910). Ur geñveriadenn a ra Alain FINKIELKRAUT etre broadelouriezh BARRES ha hini PEGUY : “Ouzh savelegezh varrezat an douar hag ar re varv, ne eneb ket PEGUY embreg riek ar frankiz hiniennel, met kalz muioc'h ar skorañ dleet d'ar remziadoù aet da anaon (“l'assistance qui est due aux générations défuntes”). Ni zo dedaolad ar strollenn o komz ennomp, a lavar BARRES. Da gement-se e respont PEGUY tost da vat : bezañ perzhour zo war un dro atebiñ war un istor hag erzont dirak ar re o deus eñ graet. Sujet omp gant an tremened, eme BARRES ; gouzet omp gantañ, eme PEGUY. E weredoù hag e sklaved omp, a lavar BARRES ; e vibion ez omp, a se e zleourion, a lavar PEGUY. Dave a reont o daou d'an hêrezh, met an eil e termenou a hêrelezh, egile a atebegezh” (p. 21).

¹ E gwir n'omp ket ar re gentañ o talañ ouzh ar saviad. Maurice BARRES zo bet sokialour e-pad pellik amzer, pa lakae kevalaouriezh ha korvoerezh da genster. Nemet ez eo pellaet diouzh ar sokialouriezh p'en deus spurmantet enni, en he furm varksour pergen — hag aze eo bet BARRES spiswel kenan — gwikefreoù a voustrerezh. Goude disteurel ken ar gevalaouriezh, ken ar sokialouriezh, ne chome mui dezhañ kennebeut nemet da vuhezañ ar goullo. Pezh n'en deus ket asantet ober, o c'hwitañ dre se war e vuhez. Kavet en deus repu e difennerezh ar vroad.

Yac'hoc'h eo broadelouriezh PEGUY eget hini BARRES. E gweladur BARRES, da skouer, n'eus plas ebet en istor gall evit un enbroad : ne oa ket e hendadoù lodek er remziadoù o deus savet Frañs gwechall. Diouzh savboent PEGUY, en eneb, e c'hell mat tre enbroidi kemer perzh en istor Frañs mar deuont da vezañ emskiantek ouzh o atebegezhioù e-keñver tremened ar vro. Frañs PEGUY ned eo ket enta ur bed peurgloz evel hini BARRES. Ned eo ket aet PEGUY avat betek meizad ar c'hevala istor. Kenderc'hañ istor zo krouiñ, met ivez distrujañ, eleze gwallgas ar remziadoù aet da anaon. N'anavezan ket mat tre PEGUY, met aon 'm eus en defe gwelet ar c'heñverioù etre ar remziadoù gall bev hag ar re varv kalz muioc'h evel keñverioù a hevelepted soliadel eget a hevelepted nidiadel¹. N'eo ket souezhus enta e ve aet da gunujenniñ JAURES pa oa hemañ kalz prederietoc'h gant derc'hel ar peoc'h en Europa eget gant prientiñ an Digoll.

Bez' ez eus un dallentez a zo boutin etre BARRES ha PEGUY : ne welont ket e tisoc'h ar stuzegezh c'hall n'eo ket eus labour ar Frañsizion, met ivez eus labour tud ar broioù all, ar re-mañ oc'h emvataat ivez eus kenderc'hadoù ar re-se. Dedaoladed ez int o daou eus ur marevezh ma ne oa ket an eskemmoù etreriezel un tevet evit ar Frañsizion, techet kentoc'h neuze da wareziñ pe, dikoc'h, da warediñ o armerzh diwarbouez kaelioù maltoutel uhel. E 1870 e oa Frañs an eil riez ezporzhierzh er bed, war-lerc'h Breizh Veur ; e 1914 e talc'he en eskemmoù bed ur plas a-vec'h brasoc'h eget hini Belgia. War vroadelouriezh BARRES ha PEGUY emañ merk al ledistoregezh m'edo Frañs d'an ampoent.

[GE] – Ur skiant c'halloudek eus o hevelepted o devez ar Frañsizion. Ur skouer a bourchasont eus ar c'hemm etre hevelepted soliadel ha hevelepted nidiadel. Pa gemer an dud o sevenadur da gevala, emañ ar sevenadur-se a-dreñv dezho, dierouez, hag o selloù a sank er goull dirazo ma krouont e pep rezid (hep soursial da c'houzout hag emaint o kreskiñ sevenadur o bro). En eneb, p'en kemeront da c'hlad, e par o daoulagad warnañ hag e tamantont d'e virout, d'e gempenn, d'e askenderc'hañ, o treiñ kein d'ar goull ha da bep chañs da grouiñ. A dra sur, an hevelepted nidiadel ned eo nepred un distro a'n heveleb². Marteze n'eo ket kevazas an termen e pep keñver — met dic'hallus eo reiñ un anvad kevazas da bennaenn an digent : an nidiad ned eo hevelep

¹ Tud ar *Mouvement breton* ivez a “samm o atebegezhioù” e-keñver remziadoù marv Breizh pa zifennont an trefedoù.

² Emaomp amañ dirak ur boulc'h all er *Pennaennoù kentañ*, pennaenn an hevelepted ha pennaenn an arbennelezh pergen (sl. “Pennaenn an arun”, KIS-516, La-11, pp. 51 hh.). Kelc'h an arbennoù hag ar gweredoù ne gloz nemet en ur rannbarzh diframmet eus ar werc'helezh ; er werc'helezh werc'hekañ ne vez ket spirus ar poell. War se e rankimp distreiñ.

nemet o tischevelebiñ³ ar soliad, o tistrujañ, o tispredañ ar c'hrouadennoù kent a ra ar sevenadur. Anaout a rez farsadenn Alphonse KARR (ma ne fazian) o kontañ an distro d'ar gêr eus ar sekretour maerdi un abardaez eus 1802 : “Fenoz e tigorin ur voutailhad vat da lidañ ar c'hanedigezh a'm eus marilhet hiziv : hini hon barzh meur broadel, Victor Hugo !” Koulskoude e soñjan e tere an termen “hevelepted nidiadel” daoust d'ar meni emdourtaet a zo ennañ.

Rak mard emañ ar soliad o chom hevelep diwar-bouez *treaniñ*, emañ hevelepted an nidiad da glask e tu an *treüiniñ*¹ : Victor Hugo, dre ma hontkenderc'he, dre ma tischevelebe ar sevenadur², a chome evelkent an un den, spisoc'h an hevelep nidiad digent ; an hevelepted-se eo a c'haller adanviñ nidiadel — daoust d'al lamm ster bras a lakaer aze da c'hoarvezout gant an termen “hevelepted”. Tra ma'z eus eus an hevelepted soliad ur meizad kloz ha despizadus, e rankor bepred tremen hep peurzespizañ an hevelepted nidiadel pa'z eo enlenat dezhi kealioù ar goull hag an andesaveladur.

(GC ha GE – 27 0102 02 98)

[GC] – Pa gomzez eus kef ar preder gresian diouzh un tu hag eus ar sabr o tont eus kef ar preder yuzev ha kristen diouzh an tu all (Br. *sabr*, kv. Hb. *sabra*, dre Lacanmania tra ken), e kendalc'han me da soñjal ez eus “un dra bennak” o tont ivez eus ar bed keltiek. N'anavezan ket a-walc'h oberenn Maodez GLANNDOUR : daoust ha n'en doa ket lakaet e goulou un egin a brederouriezh keltiek ? Ha DUNS SCOT ? Me oar avat pezh a soñje ar mestr prederour ABELARD diwar-benn e genvroiz...

[GE] – Evit an “dra bennak o tont eus ar bed keltiek” e'm eus respontet dit e ser hon emziviz e Kastellin. Broadelourion 'zo, evel Maodez GLANNDOUR, a savete an dezerzh brezhon dre zodiñ ur bed keltiek trec'h d'ar bed latin, gresian ha me oar, o testagañ outañ DUNS SCOT, SHAKESPEARE, SHELLEY, PURCELL... (Ur farsadenn a veze ganimp er sal ward pa oan diabarzhiad eo haeriñ e oa bet ganet ARISTOTELES e Rosporden — kartennoù post a gasen da'm c'henvreudeur diwar e vez pa zeuen da

³ Merkomp e talvez *dishevelebiñ* hervez GIBR. kement ha "défigurer" ; *dishevelep* avat zo daougemeradek : "inouï, sans pareil, sans précédent" ha "difforme", o tougen merk div speredegzh marteze.

¹ A-zivout ar c'hevenebadur etre *treaniñ* ha *treüiniñ*, sl. “Hinienned ha treüned e preder Hans Jonas”, KIS-540, La-11, pp. 210 hh., p. 213 pergen.

² Ma lakae, hervez e gomzoù, “le bonnet rouge au vieux dictionnaire”.

Vreizh.) Braster ARISTOTELES ne zeu ket eus e hellended met eus e zended : ar gresianeg hag ar brederourion deuet araozañ a dalvezas da von kenderc'hañ dezhañ evel ma teuas e genderc'hadoù da von kenderc'hañ da brederourion ar bed a-bezh, DUNS SCOT en o zouez. Lakaomp e ve arlivioù dibarek war brederourion hag arzourion a orin kelt, a betra e c'hoarvezfe o c'heltiegezh ? ag ur yezh keltiek d'o bon kenderc'hañ ? dibaot kaer e talvezas ar yezhoù keltiek da von kenderc'hañ da oberoù bras ; ag ur stuzegezh ? met ar stuzegezhioù a gemm a remziad da remziad ; ag ur ouenn gelt neuze ? aze emañ alies pezh a soñj hon brogarourion, ha pa davfent war ar gwengel-se dre an abegoù a ouzer. Pezh a ra braster ur preder pe un arz eo e hollvedelezh, nann e c'houbarzhelezh. Hag an termenoù “gresian”, “sinaat”, “yuzev”, “kristen” oc'h adanviñ kenderc'hadoù ar spered n'int nemet skritelloù istorel.